

Б.С. Қлышбеков¹

¹48 ЖОББМ Меркі ауданы, Жамбыл облысы, Қазақстан
(E-mail: turarbek_zh1982@mail.ru)

Білім беру саласындағы тарих пәнінің аясында жас ұрпақтың әскери сауаты мен патриоттық санасын қалыптастыру

Бұл мақалада тәуелсіз Қазақстанның алға қойған өзекті мәселелерінің бірі мемлекеттік пен тұтастық тұрғысындағы әскери кадрлерді ерте жастан дайындау мәселелері туралы айтылады. Аталмыш мәселенің нәтижесіне қол жеткізу үшін мақала авторы жас ұрпақ санасында тарихи ойлау қабілетін ерте жастан қалыптастырып, ұлтжандылыққа Отандық тарих пәнінің аясында жұмыс жасау керектігін айтады. Мақала авторы сонымен қатар Отандық тарихтың қоғамда алатын орны мен оның маңыздылығы туралы да айтады. Мектеп қабырғасында оқитын оқушылардың тарихи ойлау қабілеттерінің қаншалықты жоғары болуы соншалықты келешекте мемлекеттің өміршеңдігі мен қауіпсіздігіне жауап бере алатын әлеуметтік феномен. Тарих пәнін дұрыс оқыта алу арқылы келешекте мемлекетке қажеттілік тудыратын сапалы әскери ресурстардың санын көбейтсек болады.

Кілт сөздер: тарих, патриотизм, әскери сауат, мектеп, білім беру.

Kipicne

Тәуелсіздік алған алғашқы жылдардан бастап біздің алдымызда жаңа мәселелердің шешілмеген кешенді түрлері тұрған болатын. Сол мәселелерді шешу барысында Кеңестік дәуірде жазылған көптеген ғылыми кітаптарды қайтадан талдап жазып шығу керек болды. Кеңестік мектеп оқулықтарындағы КПСС тарихы жаңа мемлекетте сұранысқа ие болмай, Отандық деңгейде жаңа партиялар қанат жайып, көптеген Алаш зиялылары ақталды. Шекаралық комиссия негізінде қазіргі ҚР аумағы әлем картасында пайда болып, оларды қорғай алатын жаңа әскери бөлімдердің керектігі де ескерілді. Қазақ тілді мектептердің көптеп ашыла түсуі Отандық оқулықтардың жазылу үрдісін қарқындатты. Жаңа ұрпақтың тарихи ойлау санасын жаңарту мақсатында біраз мемлекеттік бағдарламалар іске қосылған болатын. Алаштану, Абайтану, Түркология сынды жаңа ғылымның қосалқы түрлері дүниеге келіп, қазақ тарихы жаңаланған еді. Қазақ хандығына байланысты тың деректердің ашылуы да назардан тыс қалмай, Кеңес үкіметінің құрамында болғанда оқытылмаған өздеріміздің аттары тысқары қалған хандарымыз бен билерімізбен қауыштық. Посткеңестік кеңестікте жаппай өз мәдениеттері мен тілдеріне, ата діндері мен әдет-ғұрыптарына қайта оралу процесстері жаппай орын алды. Бұл да біздің мемлекетімізді айналып өтпеді. Қазақстан ядролық қарудан бас тартқанымен, Отандық армияның болуы және оның заманауи жабдықталуы заңды еді. Әсіресе,

соңғы он жылда орын алған Посткеңестік кеңістіктегі әскери қақтығыстарды сараласақ, біздің мемлекетке ең алдымен ел мен жерді қорғауға қабілетті жауынгерлер ресурсының санының өскені қажет. Сандық принциптен сапаға қарай көтеру мәселесі толық шешімін таппады. Отансүйгіштікпен қаруланған әскер ғана Отанды барынша қорғауға қабілетті екенін жоққа шығара алмаймыз. Бұған да өз кезегінде уақыт керек. Мектептегі тарих пәні жағдайында Қазақстанның жаңа ұрпағының әскери білімі мен санасын қалыптастыру-зерттегелі отырған ғылыми мақаламның тақырыбының басты өзектілігіне айналып отыр.

Зерттеу әдістері

Зерттеу әдістері: тарихи-салыстырмалы әдіс, анализдеу, синтездеу, бинарлы әдіс, сандық және сапалы әдістер.

Негізгі бөлім

Тақырыптың зерттелу деңгейі тәуелсіздік алғалы қолға алынып, осы тақырыпта Отандық тарихшылар ізденіс зерттеу жұмыстарын аз жүргізбеді. Қазақ хандығының құрылу мәселесі бойынша Б. Кәрібаев, әскери өнері тұрғысында Е. Ноянов, мектеп оқушыларының Отан сүйгіштігіне байланысты Қ. Құнапина, Кеңес дәуіріндегі Алаш зиялылары туралы Г. Көкебаева, ашаршылық және оның қазақ элитасы мен әскери дайындығына тигізген әсеріне байланысты Т. Омарбеков, Қазақ хандығының халықаралық байланыстары мен сыртқы жауларымен күресі туралы М. Ноғайбаева есімді еліміздің тарихшылары айналысты. Қазақ хандығына байланысты тікелей жазылған деректердің аздығына байланысты кейде тақырыпты барынша ашу және зерттеу де қиындық туғызып жататыны анық. Қазақ хандығы мен оның әскери өнері және жаңа Қазақстанның әскери өнері мен мектептерде оқытатын тарих пәнінің күзіреті туралы Тбилиси университетінің профессоры М. Мацаберидзе де құнды ғылыми мақалалар жазып жүр. Тақырып бойынша жақсы ізденіс жұмыстары мемлекеттік тапсырыстарға байланысты жазылып, университет қабырғаларында оқытыла бастады.

Тарих қойнауында тек уақыт межесіне ғана сия алатын кешегі мен бүгінгінің іздері жатқан жоқ. Тарих деп жалпы сол белгілі өткен уақыт аралығында кез-келген ұлттың іс-әрекетіне дана уақыт тарапынан берілген баға мен креативті көзқарасын айтуға болады. Мемлекеттілікті қалыптастыруда саяси пән ретінде ғана өз рөлін атқарған тарих пәні негізінде өз иығына артылған заман талабына сай ұлттық құндылықтардың жойылып кетпеуін қадағалайтын мәдени барометр. Еліміз тәуелсіздік алмай тұрып Отан тарихына деген жаңа көзқарас Кеңес дәуірінде дүниеге келіп, ал соңғы он жылдықтар төңірегінде жаңа қарқынмен дамып келетінін аңғартты. Отандық тарихшылардың қазақ хандығы құрылған дәуірден бері қарай болып өткен күрделі де қилы тарихи үрдістерді кейде саяси, кейде әскери

тұстарынан түсіндіруі ғылым ордасында тарихи бәсекелестіктің өскендігін де аңғартты. Отандық тарихты оқытудың жаңа стандарттары дүниеге келді [1].

Алып Кеңес Одағы ыдыраған кезде құрамдас 15ірілі-ұсақты мемлекеттердің тәуелсіздік алып, жаңа әлем карталарында пайда болуы – ХХ ғасырдың есінде ұзаққа дейін сақталатын тарихи оқиғаға айналды. Түрік тілдес мемлекеттерді Түркия мемлекетінің тұңғыш құттықтауында да пантүркілік идеологияның жұрнағы жатқан секілді. Әр егемендік алған посткеңестікте орналасқан жас мемлекет бұрын ажырап қалған өздерінің тарихи иденттілігі мен ұлт болуға қажетті санайтын ұлттық құндылықтарын қалпына келтіруге жан салды. Бірінші кезекте мемлекеттік тілдер туралы заңдар қарастырылып, тіл мәртебесі қалпына келтірілді.

Екінші кезекте ұлтымыздың саяси символикасы, атаулық этимологиясы, ұрандары пайда болып, өзге де көне дәуірлердегі саяси дербестігін айғақтайтын тарихи құжаттар қоры молая түсті. 1991-жылғы Кеңестік жүйедегі саяси дағдарыс шешімін таппаған православиелік-славяндар мен мұсылман-түркілер дейтін алып екі этно топтардың арасындағы көптен пісіп-жетілген мәдени бәсекелестіктен де болуы мүмкін. Тұңғыш рет өзіміздің төл тарихымызда есімдері көптен бері аталмай қалған өз хандарымыз бен билеріміздің, қоғам қайраткерлері мен батырларымыздың, ақындар мен жазушыларымыздың ерен еңбектері дастанға толы өмірбаяндары Отандық тарихымызда оқытыла бастады. Көптеген Алаш қайраткерлері өз кезегінде ақталып шықты [2].

Тәуелсіздік алған алғашқы он жылдықта тарихшылар арасында қазақ елінің Қазақстан жеріне қайдан келгендігі және қазақ этнонимінің қайдан шыққандығы туралы дискуссионды сұрақтар туындап, ол ғылыми дебаттар тарих үшін жаңа ғылыми жаңалықтардың ашылуына да алып келді. Сақ қорғандары мен үйсін обаларының зерттелуі, Сыр бойы және Жетісу өлкесінің ортағасырлық қалаларының мәдени қабаттарының тексеріле қазылуы, Ұлы Жібек жолы бойындағы көне жолаушылар бекеттеріндегі өзге мемлекеттердің тиындарының табылуы Отандық тарихтың жаңа кезеңге көтерілуін тек тездетіп отырды.

Қазақ хандығының құрылуына тікелей қатысты шет елдік деректердің тәуелсіз мемлекет ішінде қайта зерттелулері бізді қазақ жерін мекендеген байырғы ұлттар мен ұлыстардың ізіне алып шықты. Т. Хантингтон есімді ағылшын саясаттанушысы өзінің «Өркениеттер қақтығысы» атты еңбегінде әлемдік өркениеттерді бірнеше топқа бөліп қарастырады. Сонда көшпенділік өркениеттің тек соңғы ғасырлар межесінде ғана саны басым отырықшы өркениеттерден жеңіліп қалғандығын айтты. Көшпенділік өркениет мұрагері есептелетін қазақ халқының алдында жаңа ғасырға бейімделіп ұлт өміршендігін арттыру мәселелері де тұрды.

Келесі кезекте жастардың рухани қалыптасуын және саяси белсенділігін тездету тұрған еді. Рухани тұрғыда қалыптасқан адамды Отансүйгіштікке де, ұлтжандылыққа да, патриоттық сезімдерге де баулу қиын емес болатын. Мемлекеттік тапсырыстардың да көпшілігі өз кезегінде патриоттық сезімдерді ояту жолындағы жаңа еңбектердің жазылуы мен бағдарламаларға

бағытталатын [3].

Қазақ хандығының құрылу тарихын зерттеген Б. Кәрібаев өзінің бір сұхбатында көне дәуір тарихын қаншалықты көп оқыса, соншалықты жаңа түсініктерге тап болатынын айтқан. Бір таныс М.Х. Дулатидің «Тарихи Рашиди» еңбегін 25 жылда сонша рет оқығанында соншалық түрде тарихи сауатының артып, оқиғалар желісін басқа қырынан көре бастағанын айтқан болатын. Д. Дидро өзінің салыстырмалы зерттеуінде кез-келген тарихи құбылысқа жан-жақты қарап баға беру керектігін айтқан. Сол үрдіске үңіле түскен сайын адам тереңірек оның көлемін сезіне бастайды деген. Мәселен, топ адамдардың маршына біз іннен шыққан сарышұнақ не өзге бауырымен жорғалаушының көзімен қарасақ, біз үшін алпауыттардың маршы болар еді. Ал, егерде әуеде ұшқан бізтұмсық бүркіт көзімен қарайтын болсақ, майда шашылған нүктелерді көрер едік. Тек болған оқиғаға объективті түрде сол адамдардың көзімен ғана қарасақ, шынайы мазмұнды көре алар едік. Осы жағдайда еске «шындық көп, ал бірақ ақиқат жалғыз» деген даналардың сөз түседі. Бір өкініштісі қазақ тарихын ғасырлар бойы қазақтар жазған жоқ.

Өзге мемлекеттердің қазақ жері арқылы өткен көпестері мен миссионерлерінің еңбектерінің кейбір жерлерінде ғана атымыздың аталатындығы ғана болмаса, мемлекетімізге тікелей қатысты еңбектерді жоқ десек те болады. Ол авторлардың қазақ жері саналатын Дешті-Қыпшақта өмір сүрмегендігін және көбінесе болмағандығын ескерсек, бізге қатысты кейбір мәліметтердің бұрмаланып кетуі де ғажап емес. Мәселен, қазақ елінде өмір сүріп біз егерде алыстағы Куба мемлекеті туралы өзге адамдардың пікіріне қарап кубалықтар туралы жазып оларды бағалағанымыз дұрыс болмас еді. Бірақ қолда бар деректердің көмегімен біздер қазақ хандығының дәуірін толыққанды қалыпқа келтіріп, сол дәуірге байланысты біраз айтылмай кеткен ойдың бетін аша алдық. Қазақ хандығының әскери жағдайындағы өміріне қатысты да мәліметтер тобы зерттелді [2].

Қазақ хандығының саяси өмір сүрген дәурені тұсындағы әскери және мәдени қарым-қатынастарының жаңа тарих беттерінен көрініс таба бастауы да жас мемлекет үшін үлкен бастама болатын. Елбасының Қазақстан халқына жолдауы кезінде ұлтжандылық мәселелері де аз көтерілмеді. Соның аясында Отандық армияның қайтадан жабдықталып, ұлтжандылық негізде қайта құрылулары шарт болды. Кеңестік жүйедегі кейбір сәттерді әскердің құрамдас бөлігіне ғана айналдырып, ел әскерін түбегейлі рухани идеология шеңберінде қайта жасауға бағыттаған болатын. Арнайы қимыл топтарына мен бөлімшелеріне «арлан», «алаш», «жолбарыс», «бүркіт» сынды лақап аттар беріліп, олар жыл сайынғы жаңа рекруттерді тәрбиелеу лагеріне айналып кетті. Мемлекетіміз өзге де елдермен қатарлас бірге әскердің тәжірибе алмасу полигондарынан да өте бастады.

2004-жылғы «Мәдени мұра» бағдарламасы аясында мемлекеттік тапсырыспен көптеген тарихи шығармалар кітап дүкендері мен кітапханалардың сөрелерінде пайда болып, тарихи сананың жаңаруына өз үлесін қосқаны анық. Тарихи сананың жаңаруын кейбір ғалымдар мектеп табалдырығындағы бүлдіршіндерден бастау керектігін айтты. Сол жылдары

тұңғыш рет қазақ тіліндегі батырлар жанры сериясында бүлдіршіндерге арналған комикстер шыға бастады. Көгілдір экраннан: Алпамыс батыр, Қамбар батыр, Ер Тарғын, Қобыланды батыр, Ер Төстік, керкұла атты Кендебай сынды бейне мультфильмдер түсіріле бастады. Алдар көсе туралы фильмдер халық назарынан бірден шықты [4].

Жоғары оқу орындарының тарих факультеттерінде әскери өнер, қазақ хандығының соғыс тактикасы секілді пәндері бағдарламадан өткізіліп, студенттер үшін бұл жаңа білім қорымен толығыудың себебіне айналды. Кеңес дәуіріндегі пионерлер оқушылар отряды жас ұланға айналып, өлкетану курстары да қатар жүргізіліп жатқандары жалған емес. ҰБТ алғаш рет қолданысқа еніп, мектеп оқушыларының тапсыратын негізгі пәндерінің қатарында Қазақстан тарихы пәнінің болуы барлық жағдайды өзгерткені анық. Келешек абитуриент Қазақстан тарихы пәніне үлкен жауапкершілікпен қарай бастады. Дәріс беретін мектеп мұғалімдері де үлкен даярлық курстарынан өтіп, тарихи хронологиялық шеңбердегі ақпараттар қорын игеру үшін жаңа технологияларды игере бастады.

Тарихқа деген көзқарастың кеңейіп, саяси элита тарапынан оның жетілдіруіне оң көзқарас танытылуы бұл уақыт талабы болатын. Өз табиғаты тұрғысынан тарих пәнін саяси идеология пәні деп атасақ болады. Тарих пәнімен қатар мемлекетімізде өзге де алуан мәселелердің басы ашылмай тұрған еді. Солардың бірі ретінде мемлекет армиясын айтуға болады.

Қазақстан тәуелсіздік алған тұстан бастап ең бір өзекті мәселелердің бірі болып елдің қауіпсіздігі саналды. Ел қауіпсіздігіне өз кезегінде әскери бөлімдер мен бөлімшелер тек содан кейін барып қана халықаралық ұйымдар жауап береді. Яғни, мемлекеттік әскердің қаншалықты жақсы жабдықталуы мемлекеттік біртұтастылық үшін ең бір керекті ресурстардың бірі саналады. Мемлекеттік талаптарға сай заманауи жабдықталған әскери бөлімшелер құрыла бастады. Тұтас алғанда Қазақстан мемлекетінің санының аз екенін ескерсек, сәйкесінше әскер да сан жағынан небәрі 75-80 мың шамасын құрап отыр. Бұл Қазақстан секілді саны аз мемлекеттерге тән жағдай. Мемлекеттік тапсырыстардың бүгінгі күні саны артып келеді.

Әскери дайындықты бастауда мектеп қабырғасында оқытылатын алғашқы әскери дайындық пәнінің өзі де кейде жеткіліксіз болады. Теоретикалық білімге қосымша рухани дайындық керек секілді. Отанын шынайы сүйген адам ғана өз Отанын қорғай алады деп Б. Момышұлы бекерге айтпаса керек. Өз Отанын сүйгізуді үйрету үшін бастауыш сыныпта оқитын бүлдіршіндердің санасына тарихилықтың дәні себілу керек секілді. Әнұраны мен ұлттық рәміздерін құрметтеу барысында ұлтжандылық деңгейі де көтеріле бастайды. Ұлтжандылық пен Отансүйгіштік сезімдердің ереуілі адамды еріксіз еңбек майданына алып шығарып, ұлы жеңістерге итермелейтін бір ғажайып та жұмбақ сезімдердің төресі. Бұл сезімдермен қаруланған әр сарбаздың жүрегі өз елінің кеңдігіндей аумақты сыйғызып, барабандағанда саз бен үрмелі аспаптан кем түспейді [5].

Бұған қол жеткізуге тарихи шындық толыққанды көмектеседі. Ұшы мен қиыры көзге елеусіз көріне бермейтін қыран самғар көк түстес бұл құдірет

сезімге кемедей жүздірген тарих ең бір ұлы жаратылыстардың ғылымы іспетті. Бұл ғылымды біздер мемлекеттік мүдденің іске асуы үшін де пайдалана аламыз. Қазақ мемлекеті үшін қазақ тарихының өміршендігін арттыру дегеніміз өз ұлтымыздың өміршендігін арттырумен қатар келетін жағдаят. Мемлекеттілік пен ұлт мүддесі таразыға тең түскенде соңғысының салмағы әрдайым ауырлау тартуы тиіс.

Қазақстан республикасының жаңа мүмкіндіктерінің көп қырлылығын біздер жаңа қабылданған саяси бағдарламалардан аңғара аламыз. Ал, титулды нация есептелетін қазақ ұлтының бағытын анықтау үшін кейде мемлекеттік бағдарламалар аздық етуі мүмкін. Сол үшін де тарихи ғылым негізінде тарихи шындықты барынша ұрпақ арасында кеңінен насихаттау барысында біздер өткен бабалар қателігін қайталамауға тырысссақ болады. Мемлекеттік бағдарламаның қай түрінің іске асу не аспауын қарасақ, көрегендік пен тәжірибенің ұштасуын қалайтынын байқар едік. Бірақ, ең алдымен олардың нәтижелілігін арттыруға тарих пәнінің қатар жүруі шарт.

Бір кезде Ұлыбритания премьер-министрі болып сайланған Рамсей Макдональд өз докладында мемлекеттің ауыр жағдайда күйзеліске ұшыраған уағында ең алдымен оған көмекке келе алатын тек өзінің арсеналында бар ресурстар деді. Әсіресе, олардың ең күштісі көзге көп көріне бермейтін құндылықтың руханият бөлігі, өйткені ол өз кезегінде Отанға деген махаббатпен де, сүйіспеншілікпен де қатар ұштасып жатыр. Мемлекеттік саясатты жүзеге асыру үшін саяси элита өз айналасына топтасқан әлеуметтік топтар мен таптардың барлығын да бірге қамти алатындай, оларды аз сөйлемді пікірімен диалогтық алаңда рухтандыра алатындай болу керек. Диалогтық алаңға кейде бәрі үлкен дайындықпен шыға бермейді, Отансүйгіштікті де әлінше әркім әртүрлі ұғынуы мүмкін [6].

Отансүйгіштікке арнайы бағытталатын мектептегі тәрбие сағаттары тек аптасына бір рет қана қарастырылған. Кейде аз уақыт көлемінде оқушыға үлкен ақпаратты сіңіруі тиіс болатын сәттер де туындайды. Әр оқушы өз алдында өз елінен және туған жерінен шыққан ұлы адамдарды тарих оқулықтарынан көруге асық болады. Қарапайым мысал ретінде, 5-6 сынып оқушысы Қазақстан тарихы пәнін өту барысында ғұндардың Еуропаға шабуылын параграфын өткенде, оқушының әлеміне жаңа батыр енеді. Сол сәттен бастап ол оқушы үшін оның кумирі Аттила болады. Аттилань ерліктерімен рухтанған ол оқушы өз кезегінде ең алдымен Аттиладай болуды армандап, сол Аттиладай өз елінің жауларымен соғысуды, өз халқын қорғауды алдына мақсат етіп қояды. Сол секілді немесе Қазақстан тарихы пәнінен оқушы жоңғар шапқыншылығын өткенде қызық эмоциялардың куәгері бола аласыз. Оқушы тарапынан «жоңғарларды неге бірден талқандамадық?», «неге ұзақ уақытқа біз олармен соғысуға мәжбүр болдық?», «қазақ армиясының әскери дайындығы қандай болды?» және т.б. сұрақтарға тап боласыз. Ал, қазақ батырлары туралы қосымша мағлұматтар бере отырғаныңызда, сыныптың ең нашар оқитын оқушысы да елең ете қалып, бірден назарын сіз жаққа қарай бірден аударады. Қазақ батырларының қазақ жерін қалай қорғағандығы туралы ақпараттар олардың

қызығушылығын оятатыны анық. Қазақ батырларының сол кезеңдегі саяси рөлі мен қоғамдағы тарихи бейнесі шәкірт санасында қалай түсіндіріліп, қай нақышта қалыптасса, өміріне бағыт пен бағдар беретін бағдаршам іспетті жол сілтеп тұра алатындығын жоққа шығармауымыз керек.

Тарихи сананы тарих пәні арқылы оңай қалыптастыруға болатыны жалған емес. Тарихи санасы толық жетілген адам ғана өз кезегінде ең алдымен құлдық сананың тұтқыны болудан аулақ болады. Әлемнің қайсыбір дамыған елдерін алып көрсек болады, олардың көпшілігі дерлік тарихи саналарының жаңғыру сатыларынан өткен елдер. Тарихи сана тұрғысынан жаңалану дегеніміз өз кезегінде бұл мемлекеттің келешегінің жарқын кепілі бола білмек. Ал, тарихи санасы жетілмеген мемлекеттер даму сатысынан кенже қалып отырғандығы рас. Мемлекеттілік деңгейде осы тұста Отандық тарихты оқытудың алғышарттары қаланып, өміршеңдігінің де ұлғайғандығын көре алар едік [7].

Тәуелсіздіктің ең бір әуелгі кепілі тарихи сананың ашық және жете дамығандығы болып табылады. Тек осы сатыдан өткен мемлекеттің де әскери дайындығы жоғары деңгейде бола алады. «Кім үшін? және Не үшін?» соғысатынын білетін азаматтардан құралған әскери бөлімшелер өзінен екі есе үлкен жауға да қарсы тұра алады. Рухани жаңғырған ел ұландары ғана батыл шешімдерді қабылдай алады және қауіп келсе, ол үрейдің бетіне қарсы тұрып қарай алады. Алғашқы әскери дайындығы сабвғында да тарихи батырлардың соғыс тактикасын енгізіп қойса, артық болмас еді деген пікірдеміз. Бес қарудың, жеті қазынаның атын, қадір-қасиетін жатқа білетін азаматтарды нағыз бәйгеде шабатын қазанаттарымызға да теңеуге болады. Тарих ғылымы үлкен бір дария секілді, таңдаған ағысына байланысты біздің баратын жолымыз да айқындалады.

Тарих бір тұтас әлем секілді сол халықтың өз кезегінде мәдениетімен тығыз байланысты ұғым. Өткен ғасырдың 50-60-жылдары неміс социолог ғалымдары әлеуметтік кеңістіктегі тарихи ойлау жүйесінің алғышарттарын құрастыра бастаған еді. Нейронды теория негізінде неміс ғалымдарының заңдары кванттық психологияның да элементтерін өз бойына жинақтай отырып, оған бір объективті баға беруге барынша тырысады. Тарихи ойлау жүйесі тұрған бір «поиск» батырмасы секілді деп кәріс математигі Пак те оның күрделілігін мойындаған. Әлеуметтік кеңістіктегі болатын барлық әлеуметтік құбылыстар мен қозғалыстардың барлығы да адамның тарихи ойлау түйсігінен өтуі тиіс.

Оқушы егер бұл оқиға кітап бетіндегідей емес, сәл өзгеше болған жағдайда нәтижесі қандай болар еді деген сұрақтарға өзінің тарапынан жиірек жауап беруге тырысу керек. Тарихи шындық пен тарихи ақиқатты ажырату үшін көпжақты ойлау механизмін пайдаланып, тарихи оқиғаның солай қалыптасуына не түрткі болғанын да іздеу барысында дербес тауып жауап беруі тиіс. Тарихи оқиғаларды өзара салыстырып, оларға аналитикалық тұрғыда оңтайлы баға бере алудың өзі де бір мектеп оқушысының деңгейін анықтайтын барометр секілді. Ағылшын ғалымы Н. Паркердің пікірінше бұл келешек стратегтің ойлау қабілетіне қойылған

шекті алып тастайтын азат етуші күш секілді. Яғни, келешек стратегтің стратегиялық ойлау жүйесін де қалыптастыра алатын негізгі пән осы тарих пәні. Ал, біздің Отанымыздың келешек әскери стратегтерін даярлауда бізге ең алдымен көмекке келетін пән де Отандық өзіміздің төл тарихымыз [8].

Егер тарих рөлі соншалық ауқымды болмаған жағдайда оған артып көңіл де мемлекет тарапынан ауқымды көңіл де бөлінбес еді. Кез-келген мемлекетті алып көрсек те, тарих пен тіл пәндеріне айрықша көңіл бөледі. Жапон мектептерінде оқушы келешек абитуриент болған кезге дейін мектеп аяқтағанша тек өз мемлекетінің ғана тарихын оқиды. Кеңес үкіметін мысалға келтірсек те болады, коммунизм тәрбиесіндегі жастар бүкіл одақтық деңгейде КПСС тарихын оқиды. Болмаса Израиль мемлекетінің қалай құрылғандығын еске алсақ та болады. Израильдіктер мемлекеттікті қолға алып, қайтадан құрылғанда өздерінің тарихы негізінде байырғы шекарасын қалпына келтіре алды. Тарихи санасы ерте оянған халықтардың көпшілігінің өз өркениеті мен мәдениеті, философиялық мектептері де ерте қалыптасып отырды. Әсіресе, әскери дайындық мәселесіне тоқталған кезде олардың қаншалықты деңгейде Отансүйгіштікпен қаруланғандығын да ескеруіміз керек. Дана халқымыз «Отан үшін отқа түссең күймейсің» деп бекер айтпады. Мемлекеттік Отансүйгіштіктің бастауын мектептен бастап, кейін әскери дайындық негізінде мемлекетіміздің қауіпсіздігін күшейтуге толыққанды жол ашуға болады. Мемлекеттік қауіпсіздіктің осы тұста тарихи ойлау жүйесімен байланысты екендігін де мойындап, көре аламыз.

Еуропалық ғалым Критчелл өз монографиясында халықтың тарихи санасының оянуын мемлекеттік дамуға қажетті ең бір өзекті тақырыптардың бірі деп қарастырды. Ал, ағылшын саясаткері Черчилль өзінің тарихи әрі саяси мақалаларында тарихи сананың жандануын қоғамға қажетті өмірлік құбылысқа теңеді. Еліміз тек өткен ғасырдың 90-жылдарының бас кезінде ғана тәуелсіздік алып, саяси аренада егемен ел ретінде көріне бастағанына бақандай ел ретінде көріне бастағанына бақандай 30-жылдан едәуір үлкенірек қана мерзім өтті. Ал, тарихи сананың жаңаланып, құлдық сананың жойылуы үшін кем дегенде 40-50 жылдай жарты ғасырға жуық уақыт керек екендігін ескерсек, мемлекетіміздің талпынысы мақтарлық жаман емес.

Мемлекеттік қауіпсіздікке ең алдымен жауап беріп, оны толыққанды қамтамасыз ете алатын жергілікті халықтың тарихи санасының ояулығы және әскердің де сана сезімінің тарихи шындықтарды сезіне алу тұрғысынан ашықтығы, тарихи шындық негізінде қалыптасқан ұлтжандылығы болса керек. Мемлекет қанша жерден саяси не экономикалық, мәдени тәуелділікке басқа өзінен күштірек көршісінің тәуелділігіне түскенімен, тарихи санасы ояу күйде қалған жағдайда қалайда толыққанды тәуелсіздікке қол жеткізе алады. Оған мысалы ретінде көне еврей халқының әлемнің қуатты: Ассирия, Персия, Армения, Мысыр, Араб халифаты, Хулагуидтік мемлекет, Селжүктер сұлтанаты, Хазар қағанаты, Осман империялары сияқты бірнеше қатарынан ұлы мемлекеттердің иеліктеріне өтіп, егемендіктерінен қанша рет айрылғандарына қарамастан бүгінде егемендікке қол жеткізіп отырғанын көреміз. Өмірдегі тарих шындығын кейде көре бермейтініміз бар [9].

Сол еврей ұлты секілді мысалға біздер Кордова иелігіндегі испандықтарды, көшпенділердің қол асына қараған үнді және қытай мемлекеттерін, алдыңғы Азия және скандинавия иеліктеріндегі солтүстік Еуропа елдерін де алып қарастырсақ болады. Тарихи сананың жоғарылығы мен терең қалыптасқандығы бұл жерде сол тәуелді мемлекеттердің тәуелсіздікке қол жеткізулеріне айтарлықты үлес қосты. Отан сүйгіштікпен қаруланған әскер барын салып жанын аямастан, қасық қаны сарылғанша айқаса алатындығы да психологиялық ғылым тұрғысынан дәлелденіп, оған Зиммель алғашқылардың бірі болып өз пікірін жазған болатын. Әскери тарихта отансүйгіштікке өз қарамағындағы жауынгерлерді тәрбиелеу де кейде толықтай сарбаздар генералдарының қолынан келе бермейтін оңай емес шаруа болады.

Егерде, болашақ Отан қорғаушы әскер қатарына мектеп жасынан дайындалып, Отансүйгіштік сезіммен сусындалып дайын күйде келсе, одан керемет ұлт жауынгерін шығару да қиынға соқпайтыны ақиқат дер едім мен. Отандық тарихты егерде Отандық тарихшылар жазып, ұлтжандылық элементтерін көбірек қосса, келешек ұрпақтан тамаша нәтижелер күтуге болар еді. Отандық тарих оқулықтарында Отансүйгіштікке себепкер бола алатын сезімдердерді оятушы құралдар көмегіне жүгіне отырып мектеп оқушыларына тарих тақырыптарын басқа қырынан түсіндіре түссе, жас өскелең жаңа ұрпақты тәрбиелеудің жаңа сатысына көтеріле алар едік.

Қорытынды

Жаңа Қазақстан үшін жаңа оқулықтардың керектігі заман талабынан туындап отырған жаңа өмір кезеңінің ережесіне айналды. Кеңес үкіметі дәуірінде жазылған көпшілік тарихи оқулықтар кейде заманауи Қазақстанның мақсаттары мен мүдделеріне көп жағдайда жауап бере алмауы мүмкін. Сол үшін бізге Отандық өнім тарих оқулықтарын жазуда тәуелсіздік алғаннан кейін дүниеге келген жаңа, азат елдің азаттығын сезінген тарихшылардың көмегі керек. Мектеп оқушыларын ұлтжандылыққа тәрбиелеу барысында біз жаңа Қазақстанның жаңа ертеңін өмірге алып келеді. Ұлттық құндылықтар мен мәдени мұраларымызды қайта жаңғырту мен ұрпақ арасында насихаттау дегеніміз кейінгіге үлгі мен өнеге бола алатын ең бір тамаша көріністердің бірегейі бола алады. Мектеп оқушыларын мектеп жасынан армандарына шектеу қоймай, тарих оқулықтарының хронологиялық шеңберіне кейде сия бермейтін сезім мен Отан алдындағы махаббат, борыш ұғымдарын да қалыс қалдырмау керек секілді. Отандық тарих оқулықтарының жаңалануын талап ететін де заматтарда мазмұны мен құрылымын қайта өңдеуден өткізіп отыру керек. Мектеп баласының жас ерекшелігіне байланысты аналитикалық тұрғыда кейде оқушы өзі ойланып жауабын не үшін және қалай сұрақтарына жауап беру барысында таба алатын, ал кейде таба алмайтын сәттер де болады. Жас ерекшелігінің көлемін ескеріп, оқушы игеруге тиісті ақпараттар қорын молайта түскеннен гөрі, оқушы санасына сіңімді қылу үшін жаңа

методологиялық ерекшеліктердің бар екенін де ұмытпағанымыз жөн. Тікелей қазақ хандығына және Алаш зиялылары секілді өзекті тақырыптарға келген шақта, білім беру министрлігінің бекіткен ұзақ мезімді жоспарларында аталмыш тақырыптарға салыстырмалы түрде сағат санын көбірек бөліп, оқушылардың аналитикалық ойлау қабілетінің дамуына мейлінше көңіл бөліп отырған дұрыс мейлінше. Оқушы тарих ғылымының өзекті тұстары мен тақырыптарына өз бетінше ойланып, сұрақтар қоя алатын және жауап бере алатын болса, ол жас аналитиктің өмірге келуін тездетеді немесе дүниеге ұлтжанды тағы да бір азаматқа не азаматшаның келгенін көрсететін элеуметтік индикатор есебінде бола алар еді. Мектеп қабырғасындағы жас ұландар ұйымы мен алғашқы әскери дайындық пәндерінің, сынып жетекшінің тарапынан болатын әр аптаның бірінші күндері болатын тәрбие сағаттарының да Қазақстан тарихы пәні мұғалімдерімен пәнаралық байланыс орнатып, бірге жұмыс жасаулары қажет. Пәнаралық байланыс орнатылған уақытта мемлекеттік стандартқа сәйкес білім беру ғана емес, сонымен қатар нәтижелі сана сезімнің қалыптасуы, ұлтжандылық, өз ұлтымен мақтана алатын патриоттық сезімдер де ерте қалыптасып, Отанын қорғайтын жаужүрек әскери кадрлерді біздер мектеп қабырғаларынан бастап іріктей бастар едік.

Әдебиеттер тізімі:

1. Әбуев Қ. Қазақстан тарихының «ақтаңдақ» беттерінен. – Алматы: Қазақстан, 1994. – 144 б.
2. Көкбаев Т. Соғыс тағылымы // Дала мен қала 2010 – 10 мамыр. – 6 б.
3. Все силы, все ресурсы Казахстана для победы над врагом! // Акмолинская правда. – 1941, 5 июля.
4. Қозыбаев М.К. Қазақстан қаһарлы жылдарда. – Алматы: Ғылым, 1985. – 180 б.
5. Қазақстан тарихы (көне заманнан бүгінге дейін). Бес томдық. 4-том. – Алматы: «Атамұра», 2010. – 485 б.
6. История Казахстана с древнейших времен до наших дней. Очерки. – Алматы: Дәуір, 1993. – 416 с.
7. Қазақстан Республикасында 2015 жылы білім беру және оны жетілдіру тұжырымдамасы // Егемен Қазақстан. 17 қазан 2004.
8. Гуманитарлық білім беру тұжырымдамасы // Егемен Қазақстан. 25 тамыз 1994. – №9. – 2 б.
9. Назарбаев Н.Ә. Қазақстанның егеменді мемлекет ретінде қалыптасуы мен дамуының стратегиясы. – Алматы: Дәуір, 1992. – 56 б.

Клышбеков Б.С.

Формирование военной грамотности и патриотизма среди казахстанского молодого поколения путем преподавания истории в сфере образования

В данной статье одной из актуальных проблем, выдвинутых независимым Казахстаном, являются проблемы подготовки военнослужащих с раннего возраста в плане государственности и добросовестности. Для достижения результата обозначенной проблемы автор статьи говорит о том, что необходимо с раннего возраста формировать в сознании молодого поколения способность к историческому мышлению и работать над

национализмом в рамках предмета национальной истории. Автор статьи также говорит о месте отечественной истории в обществе и ее значении. Высокий уровень способностей к историческому мышлению школьников является социальным явлением, которое может отвечать за жизнеспособность и безопасность государства в будущем. Умея правильно преподавать предмет истории, мы можем увеличить количество качественных военных ресурсов, которые потребуются государству в будущем.

Ключевые слова: история, патриотизм, военная грамотность, школа, образование.

B.S. Klyshbekov

Formation of military literacy and patriotism among the Kazakhstani young generation by teaching history in the field of education

In this article, one of the urgent problems put forward by independent Kazakhstan is the problem of training military personnel from an early age in terms of statehood and integrity. To achieve the result of the indicated problem, the author of the article says that it is necessary from an early age to form in the minds of the young generation the ability to historical thinking and work on nationalism within the framework of the subject of national history. The author of the article also talks about the place of national history in society and its significance. The high level of students' ability to historical thinking is a social phenomenon that can be responsible for the viability and security of the state in the future. By being able to teach the subject of history correctly, we can increase the amount of quality military resources that the state will need in the future.

Key words: history, patriotism, military literacy, school, education.

References:

1. Abuev, K. (1994). Kazakstan tarihyynyn «aktandak» betterinen [From the "white" pages of the history of Kazakhstan]. – Almaty: Kazakstan, – 144 p.
2. Kokbaev, T. (2010). Sogys tagylymy [Lessons of war] // Dala men kala. – 6 p.
3. (1941). Vse sily, vse resursy Kazahstana dlya pobedy nad vragom! [All the forces, all the resources of Kazakhstan to defeat the enemy] // Akmolinskaya pravda. 5 iyulya.
4. Qozybaev, M.K. (1985). Kazakstan kaharly zhyldarda [Kazakhstan in the years of anger]. – Almaty, nauka. – 180 p.
5. (2010). Kazakstan tarihy (kone zamannan byginge dejin) [History of Kazakhstan (from ancient times to the present day)]. Bes tomdyk. 4-tom. – Almaty: «Atamyra». – 485 p.
6. (1993). Istoriya Kazahstana s drevnejshih vremen do nashih dnei [History of Kazakhstan from ancient times to the present day]. Ocherki. – Almaty: Daur. – 416 p.
7. (2004). Kazakstan Respublikasynda zhylybilim beru zhane ony zhetildiru tuzhyrymdamasy [The concept of education and its improvement in 2015 in the Republic of Kazakhstan] // Egemen Kazakstan. 17 kazan.
8. (1994). Gumanitaryk bilim beru tuzhyrymdamasy [The concept of humanitarian education] // Egemen Kazakstan. 25 tamyz. – №9. – 2 p.
9. (1992). Nazarbaev, N.A. Kazakstannyn egemendi memleket retinde kalyptasuy men damuynyn strategiyasy [The strategy of formation and development of Kazakhstan as a sovereign state]. Almaty: Daur. – 56 p.

Қлышбеков Бауыржан Сайлаубекович	Жамбыл облысы Меркі ауданы №48 жалпы білім беретін орта мектебінің тарих пәнінің мұғалімі, Қазақстан
Клышбеков Бауыржан Сайлаубекович	учитель истории общеобразовательной школы №48 Меркенского района Жамбылской области, Казахстан
Klyshbekov Bauyrzhan	history teacher of secondary school No.48., Merken district, Zhambyl region, Kazakhstan